MIHAI VITEAZUL, „RĂZBOIUL CEL LUNG” ŞI „DRUMUL MOLDOVENESC”*

OVIDIU CRISTEA

Unul dintre domeniile în care profesorul Ştefan Andreescu[1] a adus contribuţii substanţiale cunoaşterii istorice este, fără îndoială, cel al domniei lui Mihai Viteazul. Multe dintre studiile publicate au devenit puncte de reper obligatorii pentru oricine se încumetă să abordeze subiectul, dar foarte puţine dintre concluziile formulate de domnia sa s-au bucurat de dezbaterea cuvenită. Dacă în ultimii ani ai comunismului acest lucru era de înţeles, după 1990 faptul poate fi considerat surprinzător şi regretabil. Acumularea de cărţi şi studii lipsită de o discuţie critică duce inevitabil la construirea unor dialoguri paralele şi, în ultimă instanţă, la anarhie istoriografică[2].

Excepţie a făcut controversa dintre Ştefan Andreescu şi Bogdan Murgescu pe marginea consecinţelor pe care răscoala Transilvaniei, Ţării Româneşti şi Moldovei le-au avut în problema aprovizionării Constantinopolului[3]. Chiar dacă fiecare autor a rămas fidel propriului punct de vedere, dezbaterea a contribuit la

* Acest studiu este parte a proiectului finanţat de CNCS – UEFISCDI, IDEI, proiectul numărul PN-II-ID PCE-2011-3-0309.

[1] Formula nu este o simplă reverenţă a autorului acestor rânduri faţă de cel căruia îi este închinat studiul şi volumul de faţă. În primăvara şi vara anului 1990 m-am numărat printre cei care au avut norocul de a face seminariile de istorie medie a României cu D-l Ştefan Andreescu. A fost o experienţă care a îngăduit multora dintre studenţii de atunci să intre în contact cu documentele istoriei românilor şi să facă primii paşi spre interpretarea temeinică a acestora.

[2] Pluralitatea de opinii este, în sine, benefică, dar lipsa unei analize critice ar duce la existenţa simultană a unor puncte de vedere pertinente, împreună cu altele cu o doză mai mare sau mică de probabilitate şi, în sfârşit, cu construcţii fanteziste.

[3] Bogdan Murgescu, *Did Moldavia and Wallachia export grains during the 16th century?*, în vol. *Miscellanea in honorem Radu Manolescu emerito*, ed. Zoe Petre şi Stelian Brezeanu, Bucureşti, 1996, p. 190-199; Ştefan Andreescu, *Răscoala Ţărilor Române din 1594 şi chestiunea aprovizionării Constantinopolului*, în idem, *Din istoria Mării Negre (Genovezi, români şi tătari în spaţiul pontic în secolele XIV-XVII)*, Bucureşti, 2001, p. 196-219. D-l Murgescu a publicat varianta românească a textului domniei sale în vol. *Ţările Române între Imperiul Otoman şi Europa creştină*, Iaşi, 2012, p. 239-243, dar, deşi în cazul altor studii incluse în volum a manifestat interes pentru reactualizarea bibliografică a contribuţiilor sale, în acest caz a omis în post-scriptum orice referire la controversa amintită. Faptul este doar parţial îndreptat de bibliografia finală care include şi contribuţia D-lui Andreescu.

nuanţarea unor concluzii formulate anterior şi la alcătuirea unui consistent dosar istoriografic al problemei[4].

Rândurile de mai jos propun redeschiderea unei alte chestiuni analizate de d-l Ştefan Andreescu. Cu 15 de ani în urmă, în studiul *Comerţul danubiano-pontic la sfârşitul secolului al XVI-lea: Mihai Viteazul şi „drumul moldovenesc”*, domnia sa a atras atenţia asupra unor episoade din timpul „Războiului cel Lung” care ar surprinde, „la adevărata dimensiune şi în împrejurări politico-militare excepţionale” importanţa rutei de negoţ ce traversa Moldova. Analiza întreprinsă a ajuns la câteva concluzii semnificative:

– contrar părerii exprimate de P.P. Panaitescu, drumul moldovenesc şi-a continuat existenţa şi în secolul al XVI-lea, constituind o axă strategică nu numai pentru principatul est-carpatic, ci şi pentru regatul Poloniei. Astfel, în momentul în care a existat pericolul mutării axei comerţului moldovenesc către Transilvania, Polonia a intervenit, mai întâi în 1595, apoi în 1600, readucând Moldova în orbita polono-otomană.

– acţiunile lui Mihai Viteazul îndreptate împotriva unor centre comerciale din zona Oblucița-Isaccea şi a unor caravane de negustori poloni care traversau principatul lui Ieremia Movilă au fost interpretate drept expresie a rivalităţii comerciale dintre Ţara Românească şi Moldova, drept o încercare de a întrerupe şi apoi a devia în interes propriu fluxul de mărfuri care traversa „drumul moldovenesc”.

Concluziile studiului sunt întemeiate pe un număr mare de surse de provenienţă diferită, iar fineţea interpretării le face greu de contestat. Fără a respinge punctele de vedere exprimate de d-l Andreescu, sunt totuşi de părere că o nouă analiză ar duce la identificarea unor alte posibile cauze care au determinat acţiunile domnului muntean îndreptate împotriva „drumului moldovenesc”.

Ar trebui mai întâi să surprindem în ce măsură această cale de negoţ mai constituia o axă comercială importantă la sfârşitul secolului al XVI-lea. Ar fi

[4] A scăpat discuţiei mărturia unei lucrări contemporane foarte bine informate: Lazaro Soranzo, *L'Ottomano. Quarta editione*, Napoli, 1600, p. 49-50: „E per incominciar dalle vettovaglie, come piu necessarie d'ogni altra provisione al mantenimento degli esserciti, *e cosa certa, ch'al Turco non mancano grani* (subl. m). Ne puo cavar molti di Asia. Può condurli in Ongheria per molte strade. Quella del mar maggiore alla boca del Danubio non hà libero il passo, per rispetto de' Valacchi c'hora sono dipendenti del Transilvano. Quella di Costantinopoli è troppo lungar ne può però condur qualche parte per essa. La strada più libera e facile è quella per mare a Salonichi, e di là per la via di Scopia a Belgrado, dove essendo piano il paese possono i Turchi far le condotte commodamente, e le farebbono molto piu s'havessero carri. In Europa il Turco non hà hora molta commodità di vettovaglie. La Moldavia, e la Valacchia, se ben sono per sua natura fertilissime Provincie d'orzo, e di frumento, per occasion della presente guerra sono fatte quasi del'tuto infeconde, non solamente perche non vengono sementate secondo l'ordinario, ma perche quel poco che produce il terreno, vien rubato dagli huomini, e calpestato da cavalli. Oltre che il Valacco, e'l Moldavo, che come feudatarij del Turco dovrebbono somministrargli ogni possibil'aiuto, restano al presente di far ciò; il primo per esser del tutto alienato da lui & il secondo per haver a far molto per se stesso”. Veneţianul continuă cu prezentarea celorlalte regiuni din care sultanul se aproviziona cu grâne. Ne propunem să revenim asupra mărturiei lui Soranzo într-un studiu aparte.

necesar totodată să remarcăm dacă domnul muntean a fost singurul care a lansat atacuri împotriva caravanelor care străbăteau drumul moldovenesc şi, apoi, s-ar cuveni să vedem dacă putem identifica în rândul documentelor emise de Mihai Viteazul unul sau mai multe, care să pună în lumină rivalitatea comercială dintre drumurile care traversau Ţara Românească, respectiv Moldova. În sfârşit, ar trebui desluşit contextul politic şi militar în care au avut loc atacurile oştilor lui Mihai.

1. Importanţa „drumului moldovenesc” la sfârşitul veacului al XVI-lea

Expansiunea otomană, închiderea Mării Negre şi mutarea axelor comerciale europene dinspre Mediterana către Atlantic au produs modificări semnificative în economia Europei. Zona Central-Răsăriteană a continentului nu a făcut excepţie, dar mutaţiile intervenite nu au dus la dispariţia vechilor drumuri ale comerţului internaţional care au traversat Ţările Române în secolele XIV-XV. Acestea au continuat să funcţioneze, dar cu câteva modificări importante, un rol major în acest proces deţinându-l Imperiul Otoman, noua putere dominantă a sud-estului Europei şi a bazinului pontic.

Hegemonia otomană în zona amintită a dus la crearea unui sistem care a concentrat rutele de negoţ şi traficul de mărfuri spre şi dinspre Constantinopol[5]. Negustorilor genovezi şi veneţieni care dominau odinioară regiunea li s-au substituit negustori din Europa Central-Răsăriteană, dar această schimbare de personaje nu a dus la modificări semnificative în privinţa mărfurilor vândute şi cumpărate, ci doar a volumului de produse tranzacţionate[6]. Nu este de mirare deci că, aşa cum a subliniat d-l Ştefan Andreescu, „drumul moldovenesc” a continuat să funcţioneze, iar în perioada de sfârşit de secol XVI să înregistreze chiar semnele unei revigorări datorate sporirii interesului occidental pentru această rută. La izvoarele menţionate şi la exegezele invocate de d-l Andreescu mai pot fi adăugate câteva piese documentare importante.

În 1591 bailul veneţian la Constantinopol, Lorenzo Bernardo, îşi informa superiorii în legătură cu un proiect care îi fusese prezentat de Cristofor Dzierzek, ambasadorul Poloniei la Poartă. Potrivit acestei mărturii, solul polon încerca să-l convingă pe reprezentantul Serenissimei de necesitatea creării unei flote permanente polono-veneţiene în Marea Neagră. Cele două-trei nave care ar fi alcătuit convoiul ar fi avut ca punct de pornire gurile Nistrului şi ar fi trebuit să transporte spre Occident grâne, miere, ceară, carne şi piei. Deşi s-a arătat sceptic în privinţa realismului unei astfel de propuneri, bănuind că Poarta se va opune

[5] Vezi de ex. observaţia făcută de Leonardo Donà în 1596 în legătură cu provinciile din jurul Mării Negre „*Tutte si può dire che servano al commodo di quella gran città* (= Istanbul)”, v. *Relazioni di ambasciatori veneti al Senato Tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, a cura di Luigi Firpo, vol. XIII. *Constantinopoli (1590-1793)*, Torino, 1984, p. 350.

[6] Detalii în această privinţă sunt oferite chiar în prezentul volum de studiile semnate de Mária Pakucs-Willcocks şi Nagy Pienaru.

din răsputeri, bailul a înaintat-o totuşi superiorilor săi[7]. Chiar dacă a rămas fără urmări, acest proiect reflectă importanţa drumului care lega regatul polon de Marea Neagră şi, totodată, încercarea Poloniei de a revigora traficul prin apelul la o putere maritimă care, în secolele XIII-XV, fusese unul dintre actorii importanţi ai comerţului pontic. Un ecou al acestei firave intenţii polone în direcţia unei politici pontice se regăseşte în instrucţiunile date cardinalului Enrico Caetani ce fusese trimis în 1596 să negocieze înţelegerea dintre Habsburgi şi Polonia. Trimisul papei trebuia să-i determine pe poloni să-şi diminueze pretenţiile deoarece regatul se putea extinde la Marea Neagră şi putea dobândi „*gl'Emporii celebri di quello*”[8]. Desigur, în acest caz este vorba de un proiect pontifical, dar putem presupune că papa Clement al VIII-lea nu făcea decât să vină în întâmpinarea intenţiilor Poloniei de a-şi extinde influenţa în zona Mării Negre.

Interesul pentru comerţul cu Polonia este sugerat, în 1592, de un raport al lui Pietro Duodo, ambasadorul Veneţiei la curtea lui Sigismund al III-lea Wasa. Remarcând marea cantitate de grâne existentă în regat, respectiv absenţa vinului, reprezentantul *Serenissimei* pleda pentru intensificarea negoţului veneţiano-polon. Spre deosebire de Lorenzo Bernardo, Duodo, deşi menţiona importanţa rutei care traversa Polonia şi Moldova prin Marea Neagră până la Constantinopol, propunea crearea unei artere comerciale concurente pe uscat care ar fi mers de la Veneţia la Bolzano până la Cracovia având ca puncte intermediare Innsbruck şi Viena. Această rută, susţinea Pietro Duodo, avea avantajul că era mult mai rapidă şi evita dificultăţile traversării „Valahiei, şi a unei părţi din Moldova şi Basarabia înainte de a intra în teritoriul regatului”. Deşi adversar al rutei maritime care lega gurile Dunării şi ale Nistrului de capitala otomană, Duodo sublinia totuşi că, în situaţii de război, o flotă ostilă otomanilor care ar fi acţionat în această zonă „ar fi provocat mari pagube turcilor perturbând proviziile şi merindele pe care turcii le obţin din acele părţi”[9].

[7] Józef Garbacik, *Le relazioni turco-polacche tra XVIo e XVIIo secolo alla luce dei rapporti e dei dispacci dei baili veneziani a Costantinopoli*, în *Italia, Venezia e Polonia tra Umanesimo e Rinascimento*, a cura di Mieczsław Brahmer, Wroclaw – Warszawa – Kraków, 1967, p. 220.

[8] Jan Wladyslaw Woś, *Istruzione al cardinale Enrico Caetani per la sua missione in Polonia negli anni 1596-1597*, în „Annali della scuola normale superiore di Pisa”, s. III, vol. VI, 1976, 3, p. 946; Şt. Andreescu, *O reactualizare a tratatului de la Lublau în 1596*, în **AIIAI**, 20, 1983, p. 113.

[9] *Le Relazioni degli Ambasciiatori Veneti al Senato durante il secolo decimosesto*, ed. Eugenio Alberi, serie I, vol. 6, Firenze, 1862, p. 330: atunci când vorbeşte de rutele de negoţ prin care mărfurile pătrundeau în Polonia, Duodo aminteşte „*via d'Inghilterra e di Danzica, per la quale strada ne va pero poca quantita, l'altra per via di Costantinopoli, del Mar Maggiore e del Danubio. Sarebbe pero facile il deviar questa strada con grandissimo beneficio di questa Repubblica perchè andando per via di Costantinopoli, prima si arrichise chi non dovrebbe, e poi, in occasione di rotture quei vascelli che fanno questo viaggio, insieme con quella marinarezza, sarebbono perduti; onde si potria farli condurre a Venezia, e di qua per acqua sino a Bolzano, da Bolzano in Inspruch per terra, da Inspruch a Vienna per acqua, e da Viena in Cracovia per terra, e tutto questo in quindici giornate; dove che quelli che li conducono per il mar Maggiore, dopo averli condotti gran pezzo a contrario per il Danubio per moltissime giornate, sono sforzati di*

Desigur trebuie să facem distincţie între proiectele mai sus-amintite[10] şi realităţile comerţului din epocă, dar chiar şi aşa rapoartele veneţiene invocate sugerează că exista un interes măcar teoretic pentru revitalizarea schimburilor dintre Occident şi zona adiacentă a Mării Negre. O analiză cantitativă a numărului de transporturi şi a cantităţilor de mărfuri pe „drumul moldovenesc” ne-ar putea oferi o imagine mai nuanţată, dar în lipsa unor registre vamale, acest deziderat rămâne iluzoriu şi trebuie să recurgem la alte categorii de izvoare pentru a ne face o idee despre situaţia rutei comerciale ce traversa Moldova[11].

Un document din anul declanşării „Războiului cel Lung”, mai precis o scrisoare a regelui polon Sigismund al III-lea Wasa adresată sultanului Murad al III-lea, solicita ca taxele plătite de negustorii ambelor părţi să rămână la cuantumul existent. Totodată monarhul polon sublinia importanţa garantării securităţii drumurilor, sugerând că funcţionarea normală a schimburilor depindea de asigurarea integrităţii mărfurilor şi persoanelor. Actul făcea recomandarea ca negustorii să nu folosească rutele ce traversau locurile necunoscute şi periculoase, aluzie la drumurile lăturalnice ce încercau să evite punctele vamale[12]. Precizarea era menită să absolve pe monarhul pe teritoriul căruia s-ar fi produs un eventual atac, de obligaţia de a-i pedepsi pe tâlhari. Această îndatorire rămânea în vigoare însă pentru traficul derulat pe drumul obişnuit, referinţă ce constituia o aluzie la plângerile ambelor părţi cu privire la raidurile cazacilor, respectiv tătarilor. Textul conţinea şi alte referiri la desfăşurarea normală a negoţului dintre Polonia şi Imperiul Otoman, regele polon solicitând ca supuşilor săi să nu li se rechiziţioneze caii în teritoriile supuse sultanului. Orice daună, de orice fel, ar fi urmat să fie rezolvată după prezentarea probelor incriminatorii[13].

attraversare la Valacchia, e parte della Moldavia e Bessarabia, prima che entrino nei confini del regno. Alcuni di quei principali signori Poloni mi riferirono inoltre, che in tempo di sospetto de'Turchi saria forse bene mandar buona quantità di questi vascelli, sotto pretesto d'andar a portar merci alla bocca del Danubio, nel mar Maggiore, dove potrebber apportar gran danno a' Turchi sturbando tutte le provvsioni d'armate e di vettovaglie che sogliono far i Turchi per quelle parti”.

[10] Un alt proiect comercial din epocă a vizat crearea unei legături între Transilvania şi Marele Ducat al Toscanei. Vezi în acest sens documentele publicate de Andrei Oţetea, *Ştiri italiene privitoare la Ţările Româneşti*, în **CI**, IV, 1928, 1, în special doc. V, p. 62-65.

[11] O analiză amănunţită pentru comerţul cu mirodenii al Sibiului a semnalat unele particularităţi. Astfel, pentru anul 1593 se constată dublarea traficului cu produse orientale ce trec prin vama Sibiului. Totodată, spre deosebire de alţi ani, cantităţile transportate sunt mari faţă de media obişnuită, v. Maria Pakucs, *Sibiu – Hermannstadt Oriental trade in sixteenth century Transylvania*, Köln – Weimar – Wien, 2007, p. 127. Autoarea atrage însă atenţia că este riscant să tragem concluzii ferme din aceste situaţii: „Whether this was just an accident because of better control of the customs registration or if a truly *good* trade year cannot be decided on the basis of the available information”.

[12] Câteva exemple despre felul în care astfel de drumuri afectau colectarea taxelor la Maria Pakucs, *Sibiu – Hermannstadt*, p. 28 n. 133, p. 31 şi p. 143.

[13] Andrei Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării-Româneşti*, IV, *Acte şi scrisori (1593-1595)*, Bucureşti, 1933, doc. 3, p. 4 şi urm.: *Li datii soliti pagarsi dalli mercanti d'ambe parti, non siano cresciuti, o allargati et quelli che vorranno dall'imperio del Ser^{mo} Re nell'imperio nostro venir ad essercitar la mercantia, come anco possono far li nostri*

Actul, păstrat într-o copie veneţiană, este important pentru că reflectă interesul pentru buna funcţionare a drumului comercial ce traversa Moldova, dar şi pentru că, în egală măsură, indică disfuncţionalităţile care afectau desfăşurarea normală a activităţilor. O scrisoare a sultanului către regele polon datată de editorul ei – Ilie Corfus – în martie sau iunie 1593[14], deci în acelaşi an cu actul emis de Sigismund al III-lea, incrimina atacurile provocate de poloni şi cazaci asupra unor centre comerciale otomane. „Adunându-se unii lotri de-ai voştri poloni şi cazacii(sic)”, menţiona actul padişahal „au venit în statele noastre, vecine vouă, au jefuit şi au ars satele şi oraşele noastre, luând mai mult de o mie de oameni. Pe lângă aceasta, au năvălit în orăşelul nostru, port, numit Tulcea, unde au ucis şi au omorât pe vameşul nostru şi doisprezece ieniceri ce se aflau cu el, luând banii noştri din vamă trei pungi: 4.500 de taleri”[15]. Aceste acţiuni constituiau în opinia sultanului o încălcare clară a tratatului existent cu atât mai mult cu cât, potrivit aceleiaşi epistole, regele părea să fie indulgent cu răufăcătorii: „nici nu-i pedepsiţi, nici nu luaţi măsuri ca să nu facă daune în ţara noastră”[16].

Şi după 1593 funcţionarea în condiţii normale a negoţului a rămas o problemă importantă a relaţiilor dintre Polonia şi Imperiul Otoman. Astfel, în 1597 instrucţiunile date solului polon la Istanbul, Stanislaw Gulski prevedeau ca „împăratul (= sultanul) să pună oameni buni, creştini, credincioşi lui, care, fiind la mijloc, să sporească prietenia dintre noi şi *să păstreze drumurile libere şi sigure pentru soli şi pentru negustori* (subl. m.)”[17]. Gulski era împuternicit să solicite ca la Tighina şi la Cetatea Albă să fie instalaţi poloni în locul tătarilor „căci fiind aceştia acolo, sultanul va realiza venituri mai mari de pe urma comerţului polono-otoman”[18]. Aceeaşi grijă faţă de comerţ se desprinde şi în

nelli regni et giurisdittioni di Sua Maestà, non venghino per luoghi incogniti o pericolosi. In somma per la via, che sollevano andar anticamente, vadino per quella medesima, che è publica, et in questo modo, se sarà fatto danno alle facultà et persone d'alcuno, li scelerati saranno trovati et castigati. Non sia fatta violenza alli mercanti, che veniranno con simplicità et realtà et siino pigliati li datii da loro, secondo l'uso antico. Ni un mercante sii travagliato per li debiti altrui. Li Azamogliani, Spai et Gianizzari non toglino per viaggio li cavalli de'nostri sudditi. Se li mercanti vorrano comprar et liberar delli sudditi nostri schiavi nell'imperio de'Turchi, li giudici non contradicano nè possino levar dalli man d'essi mercanti quelli schiavi che haveranno liberato con l'esborso del dovuto danaro; etc. Nella giurisdittione del Ser^{mo} Imperator non sia riscosso dalli sudditi nostri maggior datio di quello, che si soleva pagar et riscuoter anticamente. Se nell'avvenire d'alcun luoco de'Christiani sarà fatto accrescimento al regno nostro, o alle provincie congionte con quello non sia condrditto dal Ser^{mo} Imperator, ma tutto sia in nostro potere. Pentru un studiu de ansamblu despre comerţul Poloniei cu Imperiul Otoman, v. Janusz Kołodziejczyk, *Kilka uwag o handlu Polsko-Tureckim w XVI wieku*, în „Kwartlanik Historyczny”, 3, 1989, p. 207-216. Pentru semnalarea acestui studiu îi mulţumesc colegului Cristian Antim Bobicescu.

[14] În fapt, ezitarea nu se datorează editorului, ci – după cum se poate remarca – chiar autorului actului care indică ambele luni.

[15] Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea (=Documente XVI)*, Bucureşti, 1979, doc. 195, p. 371.

[16] *Ibidem*.

[17] *Ibidem*, doc. 199, p. 383.

[18] Idem, *Intervenţia polonă*, p. 533-534.

privinţa negocierilor cu privire la localitatea Ismail, distrusă la începutul „Războiului cel Lung” de Aron Tiranul. Solul polon primea instrucţiuni să ceară ca Ismailul să fie restituit Moldovei cu pământul din jur şi cu oamenii de acolo. Altfel cei refugiaţi în zona Ismailului „ar continua să prade pe negustori şi să facă daune în Moldova”[19]. Desigur, documentul reflectă doar punctul de vedere polon şi încercarea regatului de a-şi consolida poziţia deţinută după intervenţia din 1595 în Moldova. În 1597, Poarta nu a dat curs solicitărilor polone, răspunsul sultanului insistând pe ideea că ţinuturile revendicate se aflau de mult timp în mâinile musulmanilor. Însă tema principală – păstrarea neştirbită a prieteniei şi pedepsirea celor ce se făceau vinovaţi de nelegiuri – se regăseşte şi în răspunsul lui Mehmed al III-lea către Sigismund al III-lea Wasa[20].

În sfârşit, în 1598, lista de revendicări pe care solul polon, Jan Felix Herburt, trebuia să le prezinte la Poartă includea şi cererea ca negustorii poloni care însoţeau pe ambasadorii trimişi în Imperiul Otoman să nu plătească vamă, iar celor care, până în acel moment, li se percepuse taxa să li se restituie banii[21].

Dincolo de toate aceste proiecte şi negocieri menite să asigure buna funcţionare a drumurilor de comerţ[22], extrem de preţioasă pentru perspectiva neguţătorului obişnuit ce frecventa calea de comerţ dintre Liov şi Constantinopol este mărturia lui Martin Gruneweg[23]. Pe lângă informaţii privind itinerariile urmate, mărfurile transportate, monede şi taxe vamale, Gruneweg aminteşte adeseori de nesiguranţa drumurilor („Deoarece pretutindeni, mai ales în Valahia[24], există multe iscoade (…) nu eşti sigur în niciun loc”)[25], dar şi de capacitatea negustorilor de a se adapta situaţiilor. De exemplu, în 1582, caravana şi-a continuat drumul pe malul basarabean al Prutului din cauză că vadul fusese

[19] *Ibidem*, p. 534.

[20] Petre P. Panaitescu, *Documente privitoare la istoria lui Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1936, doc. 11, p. 35-36. Aşa cum remarcă I. Corfus, *Documente XVI*, p. 385 n. 30, data propusă de P.P. Panaitescu trebuie corectată din 1596 în 1597.

[21] I. Corfus, *Documente XVI*, doc. 200, p. 389. Un episod interesant în sensul cererii polone s-a petrecut pe teritoriul Moldovei la revenirea soliei lui Andrei Bzicki din Imperiul Otoman în 1557. Potrivit mărturiei lui Erasm Otwinowski, a existat un incident între vameşii lui Alexandru Lăpuşneanu şi negustorii armeni care îl însoţeau pe sol. Aceştia din urmă refuzau să plătească taxa pe mărfurile lor invocând faptul că „mai înainte *niciodată nu plătiseră vamă când mergeau pe lângă o solie* (subl. m.)”, v. P.P. Panaitescu, *Călători poloni în Ţările Române*, Bucureşti, 1930, p. 8.

[22] Au existat şi încercări polone de a crea o rută concurentă „drumului moldovenesc”, v. de ex. documentul publicat în Hurmuzaki, *Documente*, XI, doc. CLXXX, p. 717 potrivit căruia Zamoyski dorea să creeze un drum de negoţ între Zamosc şi Imperiul Otoman care ar fi ocolit Liov-ul şi Moldova. Îi mulţumesc d-lui Cristian Antim Bobicescu pentru că mi-a atras atenţia asupra acestei surse.

[23] Pentru biografia acestui personaj, v. Alexandru Ciocîltan, *Martin Gruneweg prin Moldova, Ţara Românească şi Dobrogea*, în **SMIM**, XXVII, 2009, p. 209-248 cu toată bibliografia problemei. Pentru versiunea în limba română a acestui text, v. *Călători străini. Supliment I*, Bucureşti, 2011, p. 65-115.

[24] A se citi Moldova. Martin Gruneweg utilizează pe parcursul lucrării sale terminologia polonă.

[25] *Călători străini. Supliment I*, p. 75.

distrus de inundaţii. Un an mai târziu, prezenţa unei oştiri numeroase în apropiere de Cameniţa a dus la alegerea unei rute ocolitoare, în timp ce în 1584, la revenirea de la Istanbul, pentru a evita oştile otomane, negustorii au ales să străbată Ţara Românească de la Floci până la Râmnicul Sărat de unde şi-au continuat itinerariul prin Focşani – Tecuci – Bârlad – Vaslui[26].

Toate documentele prezentate sprijină ideea interesului pentru funcţionarea normală a drumului moldovenesc la sfârşitul secolului al XVI-lea. Puterile ce îşi disputau controlul asupra Moldovei – Imperiul Otoman şi Polonia – erau deopotrivă interesate de adoptarea unor măsuri care să garanteze desfăşurarea normală a traficului. În concluzie, în momentul în care Mihai Viteazul a pus sub semnul întrebării siguranţa negustorilor şi a mărfurilor lor pe această rută, reacţia ostilă nu a întârziat să se manifeste[27]. A fost însă domnul muntean singurul care a perturbat activitatea comercială pe drumul moldovenesc?

2. Negustorul: ţintă predilectă

Răspunsul la întrebarea de mai sus pare mai degrabă negativ. O analiză, fie şi parţială, a documentelor de secol XVI arată că atacurile lui Mihai Viteazul împotriva unor caravane au fost precedate de acţiuni similare ale cazacilor, tătarilor şi moldovenilor. Relatarea prezentată de bailul Lorenzo Bernardo în faţa Senatului veneţian în 1590[28] menţiona starea de tensiune existentă în raporturile polono-otomane (*pace… molto sospetta e turbata*) datorată raidurilor cazacilor în Imperiul Otoman[29].

[26] Al. Ciocîltan, *Martin Gruneweg*, p. 224. Informaţii comparabile, dar mult mai sumare oferă un „călător” austriac Georg Christoph Fernberger care aminteşte de nesiguranţa drumurilor datorată stării de război, v. versiunea în limba română a textului în *Călători străini. Supliment I*, p. 143-145, şi o analiză a informaţiilor la Virgil Ciocîltan, *Georg Christoph Fernberger un călător austriac prin Dobrogea şi Moldova în anul 1592*, în **SMIM**, XX, 2002, p. 285-287.

[27] Reacţia polonă nu a avut, desigur, doar considerente economice, dar dezvoltarea acestui subiect ar necesita o analiză aparte.

[28] *Relazioni di Ambasciatori veneti al Senato*, vol XIV. *Costantinopoli relazioni inedite (1512-1789)*, a cura di Maria Pia Pedani-Fabris, Padova, 1996, p. 372. Interesantă este şi perspectiva oferită de Lazaro Soranzo, *L'Otomano*, p. 97-98.

[29] Momentul critic al tensionării raporturilor Poloniei cu Poarta pare să se fi produs în 1589 când, potrivit ştirilor ajunse la Veneţia, beglerbegul Rumeliei primise ordin să pornească împotriva Poloniei, v. Al. Ciorănescu, *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele din Simancas*, Bucureşti, 1940, doc. CXCVI, p. 94; ştirile despre o iminentă ciocnire polono-otomană au continuat să circule şi în anii următori (*ibidem*, doc. CCI, p. 95). O scrisoare a sultanului Murad al III-lea adresată în 1592 Elisabetei I a Angliei prezintă izbucnirea războiului cu Polonia drept un fapt împlinit. După ce ţara regelui polon ar fi fost trecută prin foc şi sabie, sultanul ar fi acceptat să facă pace la intervenţia ambasadorului englez (*Calendar of State Papers and manuscripts relating to English Affairs existing in the archives and collections of Venice and in other libraries of Northern Italy*, vol. IX, 1592-1603, ed. by Horatio F. Brown, London, 1897, doc. 20, p. 8). Un ecou al tensionării extreme din relaţiile polono-otomane poate fi surprins şi într-o scrisoare a lui Petru Şchiopul care a refuzat să îl primească pe un trimis al ambasadorului polon la Poartă, Pawel Ucranski, pentru a nu stârni bănuielile turcilor, v. Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*, Bucureşti, ed. Vasile Matei, Bucureşti, 2001, doc. 39, p. 76-78. Pentru contextul anului 1589 şi rezolvarea

Relatarea bailului venețian merită atenție atât pentru detaliile oferite cât şi pentru finețea observațiilor. Reprezentantul *Serenissimei* sublinia că, deşi teoretic erau supuşi poloni, cazacii constituiau grupuri imposibil de controlat, care reuneau tot felul de proscrişi de origini diferite. Comparația cu uscocii făcută de Bernardo indica şi principala dificultate în combaterea acestui flagel. Cazacii, asemenea uscocilor, lansau atacuri fulgerătoare şi se retrăgeau înainte ca cei atacați să poată riposta. Nu erau legați de un anumit teritoriu astfel încât să poată fi urmăriți şi pedepsiți, iar singura modalitate de retorsiune o constituiau acțiuni similare întreprinse de tătari în teritoriile polone[30]. Aşa cum remarca Ieremia Movilă într-o epistolă din decembrie 1596, fiecare incursiune a cazacilor avea drept replică una a nohailor. În aceste condiții, zona intermediară dintre Polonia şi Imperiul Otoman devenea uneori un spațiu destul de nesigur, Moldova fiind adeseori „victima colaterală”, aşa cum o sugerează documentul de la Ieremia Movilă anterior pomenit[31].

Peste acest „război rece” polono-otoman purtat prin intermediul cazacilor şi tătarilor se suprapuneau în anumite situații conflicte moldavo-polone. Astfel, la 18 ianuarie 1593, o scrisoare adresată de Jan Zamoyski lui Aron Vodă lasă impresia că atacarea şi jefuirea negustorilor poloni originari din Szarogród erau o practică obişnuită în Țara Moldovei. Mesajul cancelarului polon era deopotrivă lipsit de echivoc şi imperativ: abuzurile trebuiau oprite, iar celor păgubiți era necesar să li se facă dreptate. Finalul documentului „şi eu voi porunci slujbaşilor şi supuşilor mei să se poarte la fel cu oamenii şi cu supuşii milostivirii tale domneşti” face să plutească îndoiala dacă acțiunile domnului Moldovei erau o replică la fapte similare petrecute în Polonia, sau dacă nu cumva Zamoyski lăsa să se înțeleagă că ignorarea cererii sale s-ar fi repercutat direct asupra negustorilor moldoveni[32].

crizei din raporturile polono-otomane, v. Dariusz Kołodziejczyk, *The Crimean Khanate and Poland-Lithuania. International Diplomacy on the European Periphery (15-18 century). A Study of Peace Treaties followed by annotated documents*, Leiden – Boston, 2011, p. 109. Pentru o sinteză românească a problemei căzăceşti în relațiile polono-otomane, v. Andrei Pippidi, *Cazacii navigatori, Moldova şi Marea Neagră la începutul secolului al XVII-lea*, în vol. *Marea Neagră. Puteri maritime – puteri terestre (sec. XIII-XVIII)*, ed. Ovidiu Cristea, Bucureşti, 2006, în special p. 266-273.

[30] Dariusz Kołodziejczyk, *The Crimean Khanate*, p. 109. Constatarea era făcută de un *yarlik* al lui Gazi Ghirai din 1592. Actul menționa că, de la sfârşitul domniei lui Sigismund al II-lea August, pacea fusese ruptă de ambele părți.

[31] P.P. Panaitescu, *Documente*, doc. 12, p. 38, document din 24 decembrie 1596. Ieremia deplângea soarta unor supuşi ai săi căzuți în robia tătărească: „Dar nu la aceasta ne este grija acum, ci pentru bieții noştri supuşi, ca să fie înapoiați din prinsoarea lor cumplită căci Dumnezeu a vrut, pentru păcatele noastre să încerce țara noastră cu această plagă”.

[32] I. Corfus, *Documente XVI*, doc. 194, p. 367: „Mi-au dat de ştire supuşii mei, orăşenii, că atunci când vin în țara Moldovei, oamenii milostivirii voastre domneşti îi iau pe ei înşişi, îi pradă de mărfuri şi de alte bunuri şi le aduc şi alte multe jigniri. Rog deci pe milostivirea voastră domnească să binevoiești a porunci pârcălabilor şi altor oameni ai milostivirii voastre să facă neîntârziată dreptate supuşilor mei, care sunt păgubiți în țara Moldovei şi să interzici pe viitor să se facă mai mult asemenea daune şi prădăciuni şi să nu îngădui să se săvârşească”.

Într-un alt caz, ilustrat de un document emis la 7 decembrie, moldovenii erau din nou inculpați pentru fărădelegi comise împotriva supuşilor şi teritoriilor polone. Între litigiile judecate se număra şi arestarea unor nobili şi negustori poloni pe teritoriul Moldovei din ordinul pârcălabului de Hotin, Oprea[33].

Un an mai târziu, un atac al cazacilor de pe Nipru împotriva Moldovei era considerat de cancelarul polon drept un eveniment delicat care putea duce la o nouă încordare în relațiile cu Imperiul Otoman[34]. Raidul lovise oraşul moldovean Iurghiov[35], aflat nu departe de Cetatea Albă şi Tighina şi între victime se numărau şi un număr de supuşi otomani. Prada luată fusese însemnată şi Zamoyski exprima într-o scrisoare către episcopul Cujaviei, Ieronim Doliwa Rozrazewski, temerea ca sultanul „să nu ia aceasta ca o încălcare a tratatelor”[36].

În încercarea de a declina răspunderea Poloniei pentru aceste acțiuni, cancelarul intenționa să câştige bunăvoința domnului Moldovei utilizând un argument surprins şi de relatarea bailului Lorenzo Bernardo. Răufăcătorii nu erau supuşi poloni, ci un amestec de proscrişi de origine diversă (poloni, moscoviți, români, musulmani) care „neavând cu ce să-şi hrănească nici soțiile şi nici copiii (…) merg în pustietate şi năvălind devastează nu numai statele vecine, ci fac stricăciuni şi pagube şi în statele Coroanei”[37]. Nu ştim în ce măsură Aron vodă a acceptat explicațiile polone. Este de presupus că, în replică, a poruncit măsuri de represalii în teritoriile Coroanei, învecinate Moldovei, căci la 2 februarie 1594 nobilimea din Podolia solicita lui Zamoyski să ia măsuri pentru pedepsirea raidurilor întreprinse din Moldova cu aprobarea tacită a domnului[38]. Această serie de lovituri şi contralovituri, care includeau deopotrivă atacarea unor negustori şi jefuirea unor ținuturi de hotar, pare să nu se fi sfârşit prea curând. Deşi potrivit tratatului polono-otoman din 1598 domnul Moldovei era dator „să asigure solilor şi negustorilor liberă trecere şi să nu le aducă prejudicii”[39], atacurile au continuat să se deruleze în primele decenii ale secolului al XVII-lea.

Se poate constata, în cazul cazacilor, o schimbare de direcție înspre litoralul vest-pontic în scopul interceptării de nave şi negustori care se deplasau dinspre gurile Dunării către capitala otomană[40]. O astfel de acțiune a determinat

[33] *Ibidem*, doc. 196, p. 372-375.

[34] *Ibidem*, doc. 197, p. 376.

[35] A. Pippidi, *Cazacii navigatori*, p. 271 îl identifică cu Orheiul. V. şi nota 50 unde este respinsă identificarea propusă de Şt. Andreescu, *Din istoria Mării Negre*, p. 123-124 cu Iurghici-Kerman.

[36] I. Corfus, *Documente XVI*, doc. 197, p. 376.

[37] *Ibidem*.

[38] *Ibidem*, doc. 198, p. 376-378. Astfel de incidente par să fi existat şi între Moldova şi Transilvania. Vezi de ex. doc. prin care Dimitrie Barnovschi cerea bistrițenilor să facă dreptate în cazul opririi unor boi aparținând unor negustori moldoveni. Vitele fuseseră confiscate pentru nişte oi. Dregătorul moldovean arăta că oile fuseseră plătite şi că, dacă supuşii domnului Moldovei rămâneau în pagubă, bistrițenii trebuiau să se aştepte la represalii, v. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV. *Acte şi scrisori din arhivele oraşelor ardelene* (*Bistrița*, *Braşov, Sibiu*), publicate de N. Iorga, partea I (1358-1600), doc. MCCCVII, p. 710-711.

[39] I. Corfus, *Documente XVI*, doc. 201, p. 390.

[40] A. Pippidi, *Cazacii navigatori*, p. 273-274.

protestul Porţii în 1613, dar episodul, analizat de d-l Andreescu[41], a fost departe de a fi singular în secolul al XVII-lea. Într-o astfel de acţiune care a lovit Varna în 1620 printre victime s-a numărat şi un negustor, Marco di Giovanni, căruia i s-a confiscat toată marfa cruţându-i-se viaţa doar ca urmare a intervenţiei unui fiu bastard al lui Mihai Viteazul[42].

Ar trebui să ne întrebăm dacă putem pune semnul egalităţii între raidurile cazacilor, tătarilor sau moldovenilor şi atacurile oştirii lui Mihai Viteazul asupra caravanelor ce traversau Moldova. Deşi aparent ele par să aparţină aceleiaşi categorii – obţinerea de pradă prin mijloace violente – motivaţiile care stau în spatele acestor acţiuni par să fie calitativ diferite. Jafurile din vasta zonă de contact dintre uniunea polono-lituaniană şi Imperiul Otoman par să ţină de ceea ce Dominique Barthélemy denumea – pentru o altă epocă şi pentru un alt spaţiu – drept *faide chevaleresque*, adică „*un type de guerre revendricatrice de biens (et revendication a la même racine que vengeance) et portant atteinte à des biens de l'autre*"[43]. Imposibilitatea rezolvării pe cale diplomatică a unor jafuri în zona de hotar a favorizat iniţiativele locale şi recuperarea pagubelor prin acţiuni de represalii în teritoriile celor consideraţi vinovaţi.

Motivaţia amintită nu se poate aplica în cazul lui Mihai Viteazul, iar imboldul acţiunilor sale trebuie căutat în altă parte. Aşa cum am precizat deja, d-l Ştefan Andreescu a văzut în loviturile date caravanelor polone o ilustrare a unui război comercial al domnului muntean împotriva Moldovei. Documentele analizate de domnia sa au surprins reacţiile negative înregistrate atât la curtea polonă, cât şi la Constantinopol, acolo unde negustorul englez John Sanderson considera anii 1599-1600 drept extrem de neprielnici pentru comerţ[44].

3. Nervii războiului

Ar fi de remarcat mai întâi că un asemenea tip de război comercial ar fi, cu câteva excepţii notabile, în contrast izbitor cu tendinţele epocii. Analizele istoriografice din ultimele decenii asupra motivaţiilor conflictelor din secolele XVI-XVII au subliniat că, în rândul acestora, „economic considerations came low on the agenda"[45]. Chiar dacă am admite că ne-am afla în faţa uneia dintre excepţii, ar

[41] Şt. Andreescu, *Comerţul danubiano-pontic*, p. 186-187.

[42] A. Pippidi, *Cazacii navigatori*, p. 279.

[43] Dominique Barthélemy, *Chevaliers et miracles. La violence et le sacré dans la société féodale*, Paris, 2004, p. 13.

[44] *The Travels of John Sanderson in the Levant 1584-1602. With his Autobiography and elections from his Correspondence*, ed. by sir William Foster, London, 1931, p. 210. Comentariul pasajului la Şt. Andreescu, *Comerţul danubiano-pontic*, p. 175 şi nota 3.

[45] Frank Tallett, *War and Society in Early-Modern Europe 1495-1719*, London – New York, 1992, p. 16. Autorul îşi continuă astfel argumentaţia: „Colbert may have thought of war against the Dutch in terms of the establishment of French economic dominance in Europe, but there is little to suggest that his royal master viewed the matter in the same light". Autorul citat îşi nuanţează totuşi punctul de vedere arătând că monarhii nu puteau fi cu totul dezinteresaţi de chestiunile economice. Astfel expansiunea suedeză în regiunea Balticii a fost rezultatul încercării de a controla comerţul din regiune.

trebui să remarcăm faptul că, la originea unui astfel de război, a fost principele Transilvaniei, Sigismund Báthory. O scrisoare a arhiepiscopului primat al Poloniei, Stanislaw Karnkowski, ilustrează, aşa cum d-l Andreescu remarca, consecinţele instalării unui domn defavorabil Poloniei pe tronul Moldovei[46]. Mihai Viteazul nu ar fi făcut, aşadar, decât să preia câţiva ani mai târziu ideea şi să treacă la aplicarea sistematică a acesteia.

Dificultatea unei astfel de interpretări provine din faptul că, după ştiinţa mea, nici unul dintre documentele emise de domnul muntean nu reflectă existenţa unei politici comerciale bine conturate. Textele emise de domn care fac referiri la comerţ prevăd doar dreptul negustorilor de a circula liber în teritoriile partenerilor diplomatici[47].

Nu am identificat, în schimb, nici un text care să reflecte intenţia declanşării unui război comercial. O astfel de gândire ar presupune crearea unui întreg sistem în care loviturile aplicate drumului comercial concurent ar fi însoţite de un set de decizii care să includă măsuri atractive pentru negustori, drumuri de negoţ alternative sigure, centre comerciale care să reunească cantităţi variate şi abundente de produse. Or, în ceea ce mă priveşte, măsurile lui Sigismund Báthory şi, ulterior, cele ale lui Mihai Viteazul par a fi simple expediente, soluţii de moment prin care cei doi monarhi au încercat să-şi asigure rapid mari sume de bani.

Este semnificativ în acest sens momentul în care negustorii încep să devină o ţintă pentru Mihai Viteazul. Totodată, sugestivă s-ar dovedi şi analiza categoriilor de negustori care au fost afectate şi a mărfurilor care au stârnit interesul atacatorilor.

Aşa cum a subliniat studiul d-lui Andreescu, primul moment care a lăsat urme documentare semnificative datează din primăvara anului 1599, adică din perioada premergătoare expediţiei în Transilvania. La 23 aprilie 1599, Ieremia Movilă relata regelui polon despre acţiunile lui Mihai Viteazul care, potrivit cuvintelor sale, deşi erau îndreptate împotriva necredincioşilor făcuseră pagubă mai mult creştinilor. Valoarea daunelor era potrivit domnului Moldovei uriaşă, cei afectaţi fiind negustori poloni din Liov, negustori moldoveni şi un negustor englez[48]. Textul nu excelează prin precizie; caravana polonă este „mare", marfa

[46] Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*, Bucureşti, 2001, doc. 47, p. 102: „Şi boii pentru Germania au fost duşi de acum pe alt drum. Au fost puse taxe vamale pe vinul [de] Malvasia şi pe şofran şi pe alte mărfuri. Domnul Dumnezeu ne-a ferit de asemenea vecin. Flămând gospodar este Transilvanul. Monarhul turc, mare şi bogat, nu se uită la câştigul mic".

[47] Textul tratatului cu imperialii prevedea dreptul neguţătorilor valahi de a circula în Transilvania fără a pricinui pagubă oraşelor şi după plata vămii; de asemenea, negustorii unguri şi germani aveau voie să facă negoţ în Ţara Românească plătind vama obişnuită (**MVCE**, I, doc. 59, p. 192). Negocierile cu otomanii din 1597-1598 par să fi avut şi o componentă comercială. Potrivit unor ştiri veneţiene, Mihai solicitase Porţii ca „tutte le sue scale sotto bona fede et sigurtà, per li mercanti et sudditi d'ambe parti, che possano andare et venire a trafficare, come gia havevano comminiciato" (Hurmuzaki, *Documente*, XII, doc. DCVI, p. 395).

[48] P.P. Panaitescu, *Documente*, doc. 31, p. 77-79; v. analiza episodului la Şt. Andreescu, *Comerţul danubiano-pontic*, p. 178-179.

confiscată „multă”, negustorii moldoveni „nu puţini”, iar paguba suferită de nepreţuit. Probabil acest caracter laconic s-a datorat rapidităţii ştirii şi dorinţei lui Ieremia Movilă de a-l determina pe Sigismund al III-lea să intervină grabnic.

În iulie 1600 negustorului armean Flabarik, plecat din Iaşi cu multe blănuri de zibelină, i-a fost confiscată marfa din porunca lui Mihai Viteazul. Domnul l-a expediat pe păgubit la Craiova pentru a-şi primi banii, dar, în taină, a poruncit banului Craiovei să îl spânzure. Dregătorul muntean îi era însă prieten negustorului aşa că l-a pus în libertate fără a-i restitui totuşi vreun ban[49]. Tot în aceeaşi perioadă alţi negustori poloni şi moldoveni cădeau victimă atacurilor oamenilor lui Mihai potrivit mărturiei polonului Alexandru Chodkiewicz[50].

Conjunctura în care s-au derulat evenimentele amintite sugerează că Mihai Viteazul avea nevoie urgentă de mari sume de bani pentru a-şi plăti trupele[51]. După „pacea prefăcută” din 1597-1598[52], recrutarea unui număr mare de mercenari a sporit considerabil cheltuielile şi problemele logistice[53] presupuse de războiul anti-otoman în care Ţara Românească era angajată. Estimările făcute de Nicolae Stoicescu pentru anii 1599-1600, baza câtorva surse contemporane, dau cifre cuprinse între 75.000 şi 145.000 de taleri pe lună[54]. În aceste condiţii nu este de mirare că din anul 1597, în schimburile de mesaje diplomatice dintre Mihai Viteazul şi imperiali, problema banilor pentru trupe devine recurentă: „căci în slujba noastră pentru creştinătate şi din pricina luptei noastre împotriva păgânilor ne-am cheltuit toată averea şi astfel nu mai avem din ce să ţinem oşti

[49] Ilie Corfus, *Corespondenţă inedită asupra relaţiunilor dintre Mihai Viteazul şi Polonia*, Cernăuţi, 1935, doc. V, p. 35.

[50] P.P. Panaitescu, *Documente*, doc. 50, p. 121; *Călători străini*, IV, Bucureşti, 1972, p. 198-200; Şt. Andreescu, *Comerţul danubiano-pontic*, p. 182-183.

[51] Nicolae Stoicescu, *Oastea lui Mihai Viteazul*, în vol. *Mihai Viteazul. Culegere de studii*, ed. Paul Cernovodeanu şi Constantin Rezachevici, Bucureşti, 1975, p. 75-112, în special p. 86-89 pentru efectivele acestei oştiri.

[52] Şt. Andreescu, *O „pace prefăcută” la Dunărea de Jos: tratativele transilvano-muntene cu Poarta din anii 1597-1598*, în idem, *Restitutio Daciae. Studii cu privire la Mihai Viteazul (1593-1601)*, p. 175-226.

[53] Tocmai aceste probleme logistice au făcut ca efectivele trupelor implicate într-o bătălie să treacă arareori de 20.000 de oameni. Bătălia de la Breitenfeld (17 sept. 1631) în care cca 40.000 de suedezi au înfruntat cca 30.000 de imperiali constituie o excepţie. Cercetările întreprinse pentru Europa Occidentală arată că o armată de peste 10.000-15.000 de oameni era dificil de întreţinut. S-a afirmat chiar că strategia a ajuns să fie dictată de problemele logistice, v. Frank Tallett, *War and Society*, p. 62 şi urm. În acest context, ne putem întreba ce l-a determinat pe Mihai Viteazul să-şi sporească aproape continuu efectivele în condiţiile în care era conştient că dispune de resurse limitate. Asupra acestui aspect ne propunem să revenim cu alt prilej.

[54] Nicolae Stoicescu, *Oastea*, p. 86; suma de 75.500 taleri a fost dedusă de autor pe baza rapoartelor lui Lassota şi a condicii vistiernicului Dumitrache publicată de N. Iorga, *Documente nouă, în mare parte româneşti, relative la Petru Şchiopul şi Mihai Viteazul*, Bucureşti, 1899, p. 34-36 şi ar corespunde perioadei premergătoare invadării Transilvaniei. În 1600, un raport al comisarilor imperiali (Hurmuzaki, *Documente*, XII, Bucureşti, 1903, doc. MCXX, p. 752-757) estima cheltuielile oştii lui Mihai între 98.000 şi 102.000 taleri. În sfârşit, tot în 1600 David Ugnad (*ibidem*, doc. CMXIX, p. 567) dădea cifra de 145 000 de taleri socotită de N. Stoicescu drept exagerată deşi Ugnad nu avea nici un motiv să deformeze cifrele cheltuite.

ca să putem face faţă păgânilor. Ne-am jeluit Majestăţii Sale ca să ia aminte [la] nevoia noastră mare fiindu-ne cu ceva ajutor bănesc cu care să putem ţine oaste”[55]; „căci e ştiut desigur la Măria Ta ce fel de oameni slabi şi prăpădiţi suntem noi, neavând nici oaste, nici bani (…) de-aş avea oameni şi bani aş încerca lucruri şi mai mari”[56]; „duşmanul a pustiit şi stricat această ţară [a mea], în aşa măsură încât mi-a lipsit adesea posibilitatea de întreţinere şi plată a propriei mele oşti”[57]; „noi care acuma suntem lipsiţi de mijloace şi căzuţi în sărăcie”[58]. Dincolo de încărcătura retorică a acestor mesaje este de presupus că lipsa sumelor necesare plătirii trupelor era o realitate[59]. Erich Lassota, în raportul trimis împăratului Rudolf al II-lea, era de părere ca ajutoarele băneşti promise să fie expediate „pentru ca acest principe, ca urmare a nerespectării făgăduielilor şi a zăbavei cu plata, să nu fie determinat să-şi schimbe părerea”[60]. Tot din rapoartele lui Lassota sau din scrisorile omului său de încredere, Hans Hödl, reiese că banii promişi domnului muntean soseau uneori cu întârziere şi că se putea întâmpla ca principele Transilvaniei să îi deturneze. La 27 august 1597 Erich Lassota constata că lipseau nu mai puţin de 4.500 de taleri din suma destinată plăţii trupelor din Ţara Românească, deoarece banii fuseseră folosiţi de transilvăneni pentru plata trupelor lui Pongracz Sennyei[61]. Deşi considera incorect felul în care se procedase, trimisul imperial a trebuit să se mulţumească cu explicaţia dată de cancelarul Ştefan Josika, dar sugera curţii imperiale ca pe viitor suma să îi fie destinată direct.

Lipsa unor resurse interne suficiente şi întârzierea banilor promişi de împărat puteau stârni nemulţumirea mercenarilor[62]. O eventuală răscoală sau împrăştierea acestora[63] ca urmare a lipsei fondurilor ar fi însemnat, implicit,

[55] Scrisoare a lui Mihai Viteazul către arhiducele Maximilian din 5 ianuarie 1597; Andrei Veress, *Documente*, V, doc. 33, p. 52; **MVCE**, I, doc. 40, p. 150.

[56] Andrei Veress, *Documente*, V, doc. 39, p. 62: Mihai Viteazul către arhiducele Maximilian la 1 aprilie 1597, într-o scrisoare ce conţinea referiri la pregătirile turcilor de a trece Dunărea; cf. **MVCE**, I, doc. 44, p. 156-157.

[57] Andrei Veress, *Documente,* V, doc. **MVCE**, I, doc. 52, p. 173. Lista poate fi completată cu alte izvoare, v. Hurmuzaki, *Documente*, XII, doc. DC, p. 393-394.

[58] Hurmuzaki, *Documente,* XII, p. 411-412; **MVCE**, I, doc. 70, p. 216.

[59] Potrivit tratatului încheiat cu Rudolf al II-lea, Mihai Viteazul urma să primească bani pentru plata a 5.000 de oşteni şi, pe lângă aceasta, oameni de arme sau bani pentru recrutarea a încă 5.000 (pe timp de vară) sau 2.500 (iarna), v. **MVCE**, I, doc. 59, p. 187-188.

[60] Andrei Veress, *Documente*, V, doc. 52 p. 82; *Călători străini*, IV, p. 65; **MVCE**, I, doc. 47, p. 162. Omul de încredere al lui Lassota, Hans Hödl, era trimis la Cluj pentru a lua în primire banii pentru plata celor 4.000 de oameni pe care Rudolf al II-lea consimţise să îi plătească. Hödl îl informa pe Bartolomeu Pezzen că suma încasată nu ajungea decât pentru o perioadă relativ scurtă, v. Andrei Veress, *Documente*, V, doc. 53, p. 83.

[61] Andrei Veress, *Documente*, V, doc. 58, p. 88-89; *Călători străini*, IV, p. 65.

[62] Existau şi situaţii în care oamenii de arme solicitau plata în avans. Vezi de ex. scrisoarea lui Mihai către Sigismund Báthory din 11 iulie 1598, în care se plânge că oştenii unguri nu vor să îl urmeze în tabără dacă nu primesc plata în avans. Domnul Ţării Româneşti sublinia că nu are aceşti bani şi strecura chiar o ameninţare „*Si quid evenerit mali mihi ne imputetur*”, textul în Hurmuzaki, *Documente*, III/1, doc. CCXXIX, p. 295; **MVCE**, I, doc. 65, p. 208.

[63] Andrei Veress, *Documente*, V, doc. 69, p. 113-114. Pericolul este sesizat şi de Mihai Viteazul într-o scrisoare către comisarii imperiali din Transilvania.

destrămarea tuturor proiectelor politico-militare ale domnului muntean. Mărturia lui Hans Hödl care plănuia să fugă pe timpul nopţii de teama mercenarilor sârbi şi cazaci care nu îşi primiseră soldele[64] sau „marea zarvă” iscată în tabăra domnului de imposibilitatea plătirii lefegiilor în 1599, ilustrează destul de limpede poziţia delicată în care Mihai Viteazul s-a aflat din momentul în care conflictul cu Poarta a reizbucnit. Singura soluţie în faţa lipsei de lichidităţi o constituia procurarea rapidă şi îndestulătoare de bani. În acest scop, soluţiile la îndemână nu erau foarte numeroase.

Putem menţiona încercarea de a recupera banii haraciului trimis la Poartă de care aminteşte cronicarul otoman Mustafa Selâniki[65] sau interceptarea unei sume destinate de Poartă plăţii a 60.000 de tătari[66]. Chiar dacă am admite veridicitatea unor astfel de informaţii, sumele strânse în acest scop nu puteau acoperi pentru mult timp nevoile financiare ale domnului. Din acest motiv a părut mult mai profitabilă interceptarea unor caravane de negustori care avea pe termen scurt un dublu avantaj: procura cu risc minim o cantitate însemnată de bunuri şi bani şi totodată, aşa cum d-l Andreescu a subliniat, perturba desfăşurarea normală a comerţului între inamicii domnului. Pe termen ceva mai lung soluţia se dovedea a fi o sabie cu dublu tăiş. Pe lângă iritarea provocată la Cracovia sau la Istanbul, insecuritatea drumurilor i-ar fi determinat pe negustori să-şi orienteze afacerile spre alte direcţii[67]. Chiar Mihai Viteazul pare să fi fost conştient de acest pericol. Potrivit unui negustor polon surprins pe teritoriul Moldovei de trupele lui Mihai „Pe acei negustori şi pe mine desigur că nu ne-ar fi lăsat să plecăm din ţară şi a făcut-o numai pentru aceea ca să poată amăgi pe alţi negustori de-ai Măriei Tale (= Sigismund al III-lea), care cu câteva zeci de care s-au oprit dincolo de Dunăre, aşa încât aceia auzind că pe aceştia i-a lăsat, să treacă şi ei peste Dunăre în Moldova”[68].

Desigur, astfel de atacuri nu duceau la întreruperea definitivă a negoţului, dar ne putem întreba dacă negustorii bogaţi care transportau cantităţi mari şi produse de valoare nu ar fi considerat mai prudent să evite drumul moldovenesc. Fără a formula o concluzie tranşantă, o comparaţie între atacurile asupra negustorilor din 1599, respectiv 1600 pare să sprijine ipoteza de mai sus.

Astfel, dacă atacul caravanei din aprilie 1599 pare să fi avut drept victime negustori bogaţi ce transportau produse de valoare, în 1600 după invadarea Moldovei, negustorii jefuiţi – cu excepţia armeanului Flabarik (care neguţa

[64] Andrei Veress, *Documente*, V, doc. 65, p. 108.

[65] Aurel Decei, *Relaţiile lui Mihai Viteazul cu Imperiul Otoman*, Bucureşti, 1978, p. 233.

[66] Anton Mesrobeanu, *Documente din Arhiva Vaticanului referitoare la Mihai Viteazul,* în **CI**, IV, 1928, 2, p. 159. Ştire sosită la Veneţia de la Viena la 17 aprilie 1599 şi care este greu să fie verificată. Pentru costurile războiului în tabăra otomană, v. Caroline Finkel, *The Costs of Ottoman Warfare and Defense*, în **BZ**, 16, 1991, p. 91-103.

[67] În scrisoarea din 23 aprilie 1599 către relele polon, Ieremia Movilă sesiza pericolul ca: „negustorii în viitor nu ştim cum vor mai cuteza să se ducă în Turcia sau din Turcia în ţările Măriei Tale, când singur acel conac de oprire obişnuit şi mai sigur îl aveau, unde i-a lovit acum acea pagubă de nesuferit” (P.P. Panaitescu, *Documente*, doc. 32, p. 79).

[68] P.P. Panaitescu, *Documente*, doc. 50, p. 121.

blănuri de zibelină)[69] – par să fie din rândul celor obişnuiţi. „Am văzut şi am auzit omorurile ce s-au făcut între bieţii negustori supuşi ai Măriei tale, care mergeau la Dunăre după peşte” – scria Alexandru Chodkiewicz regelui Poloniei – „şi alţii care mergeau după alte mărfuri ale lor, care erau pe mare, au venit la Smil, cărora nu numai că li s-a luat averea câtă aveau, dar chiar mulţi dintre înşii au fost omorâţi de către români (…). De la negustorii din Liov a luat de asemenea peste vamă câteva sute de galbeni, cu diferite mărfuri deşi acei negustori nu aveau decât şapte care. După aceea a poruncit negustorilor şi mie să ne ducem în Ardeal, însă i s-a spus că acele care cu multă greutate vor putea suporta marile greutăţi ale drumului în munţi”[70]. Deşi nu ni se dau foarte multe detalii, putem admite că peştele nu constituia o marfă care să aducă mari profituri; totodată, deznodământul tragic al unora dintre negustori s-a datorat probabil incapacităţii de a plăti o răscumpărare semnificativă. În cazul în care o asemenea posibilitate ar fi existat, negustorii ar fi fost lăsaţi în viaţă. Cazul armeanului Flabarik pare ieşit din comun pentru că, potrivit documentului care pune în lumină afacerea, deşi a fost lăsat în viaţă, urma a fi spânzurat îndată ce ajungea la Craiova. Probabil avem de-a face cu un negustor cu un statut special – cel puţin aşa sugerează marfa care i-a fost confiscată, blănurile de zibelină fiind foarte căutate la Poartă – şi dintr-un motiv oarecare domnul din acel moment al Ţării Româneşti, al Transilvaniei şi al Moldovei a preferat să tergiverseze afacerea odată ce principalul obiectiv – confiscarea bunurilor – fusese atins.

Toate aceste constatări mă îndeamnă să sugerez că principalul scop care a stat la baza acţiunilor lui Mihai Viteazul împotriva drumului moldovenesc a fost acela al procurării de bani pentru plata trupelor, fără a elimina – cum am ţinut să precizez – soluţia propusă de d-l Andreescu.

Ne putem întreba, desigur, în ce măsură acest tip de acţiuni etichetat de regele Poloniei drept „tâlhării”[71] au putut rezolva problemele financiare ale domnului. Dacă estimări în privinţa costurilor armatei lui Mihai Viteazul au fost făcute, este mai greu să apreciem valoarea totală a mărfurilor confiscate şi a sumelor de bani estorcate de la negustori. Oricât de importante ar fi fost acestea, este de bănuit că banii obţinuţi pe această cale nu puteau rezolva dificultăţile băneşti. Ele puteau totuşi câştiga bunăvoinţa trupelor pe termen scurt, mai ales că, potrivit multor surse, mulţi dintre ofiţerii din oastea lui Mihai primeau pe lângă bani şi numeroase daruri.

[69] Pentru comerţul cu blănuri în secolul al XVI-lea, v. Mihnea Berindei, *Le rôle des fourrures dans les relations commerciales entre la Russie et l'Empire Ottoman avant la conquête de la Siberie*, în *Passé turco-tatar. Présent sovietique. Etudes offetes à Alexandre Benningsen*, ed. par Chantal Lemercier-Quelquejay, Giles Veinstein, S.E. Wimbush, Paris, 1986, p. 89-98.

[70] P.P. Panaitescu, *Documente*, doc. 50, p. 120.

[71] Document publicat de I. Corfus, *Mihai Viteazul şi polonii. Cu documente inedite în anexe*, Bucureşti, 1937, doc. XXVIII, p. 245-247. Sigismund al III-lea îi cerea lui Ieremia Movilă să-i explice lui Mihai Viteazul că nu e bine să facă „tâlhării, căci are destul de lucru cu alţii, ca să-şi sporească duşmănia şi cu ceilalţi vecini” (*ibidem*, p. 247).

În acest context, atacarea caravanelor de negustori constituia un mijloc facil de a câştiga bunăvoinţa trupelor pentru un principe cu mijloace financiare reduse. În plus, este de presupus că la mijloc se afla un calcul pragmatic: o oaste inactivă neplătită sau plătită insuficient constituia un potenţial pericol pentru cel care o angajaze, în schimb devenea o armă redutabilă în momentul în care i se indica o ţintă cu posibilitatea de a obţine o pradă notabilă şi implicit solda restantă[72]. Prin urmare, Mihai Viteazul a încercat să rezolve prin război problemele financiare şi logistice puse de derularea unui conflict de durată, idee împărtăşită în epocă chiar şi de adversari ai săi. Succesele obţinute între 1595-1600 au părut să îi dea dreptate, dar preţul plătit a fost unul uriaş atât pe plan intern, cât şi pe plan extern ceea ce, în final, i-a provocat o prăbuşire la fel de spectaculoasă ca şi ascensiunea.

[72] Pentru acest aspect, v. Ovidiu Cristea, *In visceribus regni. Constrângeri logistice în timpul „războiului cel lung”*, în **RI**, XVI, 1-4, 2006, p. 141-152.